

Щодо визначення нормативної основи правового режиму об'єкта цивільного правовідношення

Ходико Юрій Євгенович, доцент кафедри цивільного права №1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

При дослідженні правового режиму об'єкта цивільного правовідношення важливе значення має дослідження його статичної складової, що проявляється в нормативній основі, оскільки саме в ній здійснюється формування особливостей правового режиму. Чітка та виважена регламентація відносин з приводу об'єкта цивільного правовідношення є запорукою стабільності та ефективності правового режиму. Специфікою нормативної основи взагалі і правового режиму об'єкта цивільного правовідношення зокрема є те, що вона складається з двох рівнів нормативного (загального) та індивідуального.

Елементами першого рівня нормативної основи правового режиму об'єкта цивільного правовідношення є норми Конституції України, як основи цивільного законодавства, положення яких визначають, що правовий режим власності визначається виключно законами України (п. 7 ч. 1 ст. 92), ЦК України, інших законів України, підзаконних актів (ст. 4 ЦК України), а також нормативних міжнародних договорів (ст. 10 ЦК України). Особливим елементом складу нормативного рівня правового режиму об'єкта цивільного правовідношення є наявність звичаїв (звичаїв ділового обороту), що можуть застосовуватися при регулюванні цивільних відносин (ст. 7 ЦК України).

Великого значення у визначенні нормативного (загального) рівня правового режиму об'єкта цивільного правовідношення набувають акти Верховного Суду України по перегляду судових рішень у цивільних справах відповідно до положень Цивільно-процесуального кодексу України. Висновки викладені в Постановах Верховного Суду України щодо застосування норм права, прийняті за результатом розгляду справ відносно неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних

правовідносинах є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Такі висновки Верховного Суду України хоча за своїм характером і є регулятивними, проте більше спрямовані, не на врегулювання, а на подальше однаково правильне застосування положень нормативно-правових актів, що визначають особливості правового режиму об'єкта цивільних прав суб'єктами цивільних правовідносин.

Другий рівень нормативної основи правового режиму об'єкта цивільного правовідношення складають елементи індивідуального регулювання, які покликані за допомогою індивідуальних правових засобів забезпечити вирішення конкретної життєвої ситуації, яка є складовою частиною предмета загального правового регулювання. Як відзначає, В. Ф. Яковлев, що норми цивільного права, як правило, розраховані на доповнення нормативного регулювання індивідуальною регламентацією відносин за розсудом співучасників цивільно-правових зв'язків [1, с. 86]. Існування такої правової свободи в індивідуальному регулюванні при формуванні правового режиму об'єкта цивільного правовідношення ґрунтується на диспозитивному методі регулювання цивільно-правових відносин.

В залежності від характеру правового регулювання нормативну основу правового режиму об'єкта цивільного правовідношення на індивідуальному рівні слід розрізняти централізовану та децентралізовану. Централізоване регулювання засноване на відносинах влади та підпорядкування та має відносно обмежений характер. Зокрема, до актів індивідуального регулювання в визначенні правового режиму об'єкта цивільного правовідношення, що мають централізований характер є здійснення державної реєстрації прав власності, з подальшою видачею відповідного свідоцтва про право власності Реєстраційною службою управління юстиції тощо.

В той же час, децентралізоване регулювання – засноване на рівності та правовій автономії суб'єктів, складають акти саморегулювання. Саморегулювання забезпечується самоodelюванням, тобто створенням

самими суб'єктами моделей бажаної для них поведінки шляхом встановлення в актах індивідуального регулювання типових модельних схем побудови належних їм прав, обов'язків та відповідальності [2, с. 23]. С. С. Алексєєв акти саморегулювання розглядає як встановлення своїх прав і обов'язків шляхом вступу в договори або навіть шляхом вчинення односторонніх правочинів [3, с. 143]. Договір як акт саморегулювання в цивільному праві дає можливість самостійно сторонам визначити правовий режим об'єкта в цивільно-правовому обороті, шляхом взяття на себе учасниками за власною волею суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Особливістю договору в визначенні правового режиму об'єкта є те, що «закон перестає вважатися істиною в останній інстанції, оскільки сторони мають право відступити від його положень, коригуючи його відносно до своїх інтересів» [4, с. 115]. Проте, свобода суб'єктів на впорядкованість відносин в договірному порядку, щодо певного об'єкта цивільних правовідносин на який встановлюється договірний правовий режим не є безмежною, і обмежується у випадках прямо вказаних про це в актах цивільного законодавства (ст. 4 ЦК України), а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами (абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України).

Можливість встановлення правового режиму об'єкта цивільного правовідношення за рахунок договору як акту саморегулювання є визначальною складовою специфіки порядку регулювання цивільно-правових відносин, що не притаманна більшості галузей, зокрема сфери публічного права. Враховуючи те, що акти індивідуального характеру мають питому вагу при забезпеченні регламентації відносин у приватній сфері, в літературі висловлюється думка, що всю сукупність положень, які забезпечують регламентацію вказаних відносин доцільно іменувати не нормативною, а регламентаційною основою досліджуваного механізму [5, с. 293].

В той же час, слід відзначити, що нормативний (загальний) та індивідуальний рівні регламентаційної основи щодо формування особливостей

правового режиму об'єкта цивільного правовідношення є структурними складовими, які органічно взаємопов'язані та доповнюють один одного.

Список використаних джерел:

1. Яковлев В. Ф. Сущность и основные черты гражданско-правового метода регулирования общественных отношений // Правоведение. – 1972. – № 6 – С. 81-90.

2. Яроцький В. Л. Механізм цивільно-правового регулювання: загальнотеоретичні положення // Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: колективна монографія / В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова та ін. / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 7-30.

3. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе. – М.: Юрид. лит., 1971. – 221 с.

4. Сібільов М. М. Поняття правового режиму приватного права // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4(27). – С. 106-116.

5. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної теорії): Монографія. – Харків: Право, 2006. – 544 с.